

Ionesko eta Teatroa

Joan mari torrealday

Mende honen hasieran, vanguardiazko mogimendu bat nabaitu zan bortizki espirituaren eta giza-egintzaren eremu guztietan. Batez ere 1920 bueltan.

Ezagun da indar-berritze hori filosofian, pinturan, musikan, sikelogian, literaturan. Ikusbide berriak sortu zitzaizkigun orduan, eta, molde zaharrak desegifiarekin, estilo berri bat agertu zan. Mogimendu horrekin, dudarik ez, zorretan dago gaur artea.

Teatroa geratu zan atzeratuena ta ahulena indar-hartze hortan. Batez ere 1930'tik gerora, urte hortantxe lotu-beharra izan baizuan, dio Ionesko'k.

Gudua, erreboluzioa, nazismoa, burgeskeria eta beste tirani-mota guztiak: horra teatroaren aurrerapenaren debekatzailleak. Hoiiek dira ere vanguardiarene betiko etsaiak. Lehen eta orain, hala gertatu da hori beti, 1930'n, ta gaur ere. Halere, vanguardia, baztertua bai, baiña menderatua ez da izan.

Ionesko'k uste du berriz ere bultzada onuragarri bat eman beharrean gaudela teatroaren eboluzioari, eta lan hortan eskuartu nahi luke berak ere: "(teatroaren billakaera horren) langille apalenen artean gura nuke nere burua ikusi".

Aspikoz-gora ta funtsez oker —dio Ionesko'k ausarki— dago egunean teatroa: sikologi motel ta baztertuaz egifia, errexkerikoia, bur-

gesi-prudentzi-zalea, utsezko errealismoz eratua, artistari bildur de-
zaioketen erako dogmai buru-makur...

Horregatik, krisipean dago teatroa. Bai, dio Ionesko'k, krisisan eta arriskuan dago, ta hau zenbait arrazoigatik, haletaz gainera: teatrogilleak teologi-mota guztietako apostoluak izan ditezela nahi da (ta honekin beren askatasuna galtzen dute) edo ez dezatela eraso ta kontra egin; ez gerizatu, edo hau edo bestea irakastera behartuak daude. Apostolu ala bedel; hau da aukera, ez da besterik.

Hau dana behar du barreiatu vanguardiak.

Esan genuen azkeneko JAKIN'en, nola, Ionesko'ren gardiz, askatasunak eta herritasunak elikatzen duten vanguardia. Iritzi honen arabera, teatro-modu zahartu honen aurka jarri beharko du vanguardialak beti, askatasunaren aldetik: ezin baidezake dogma ta larderiarik onartu; ta herritasuna duelarik lege: edozein kopiatzeari gorroto bizia diolako. Beraz, ez apostolu ta ez bedel.

Ioneskorentzat (nik uste...) teatroa ideologi baten defenditzera doazenak, aitzaki-lekutzat hartzen dute teatroa, beren ideiak gerizatze toki bat. Okerrezko bidetik doaz, aurretiaz baidute holakoek askatasuna kateaturik. Ideia-lapur eta bedel dira kasurik onenean. Behin ere ez artista.

Askatasuna hain goraturik, ideia gabeko teatroa nahi ote luke, ba, Ionesko'k? Ez da horrelakorik. Ezezkoaren argibidetzat, hara hemen bere hitzak: "Egia da, arte-egintza batek ideiak ditu bere baitan; baiña bera bizitza edo bizitzaren adierazpena danez, ideiak heurak sortzen dira handik, eta ez bera ideologiatik".

Ba du berexete honek garrantzia, eta inportantzi hau aisago somatzen dut Ionesko'ren teatroa ikusi ta gero. Zerk gidatu behar du antzelariaren egintza? Ideiak ala bizitzak? Ionesko antiintelektualista da.

Labur: bizitza ez da ideologiaren seme, ta bai alderantziz. Hori probatu nahi du Ionesko'k bere teatroarekin: biziera bat (hapening bat) jartzen du antzokian ta handik salatzen dituzte ideiak parra-parra. Hori da artea. Bestea politika da. Eta artea ta politika: ezkongaitzak ez ezik alkar ukatzaileak ere ba dira. Erruki gabe epaitzen du sasi-ekontza hau Ionesko'k. Gogora diteke nola gogorrean hartu zituan Sartre, Osborne, Arthur Miller ta holakoak, politikarien berriak baiño ematen etzigitela-ta.

Ionesko bera bizitzari egokitua dago, ez ideieri. Esan zuan nola agertzen zitzaion mundua nahi zuala jakin ta horixe adierazi bere subjektibotasunean testigu objetibu bat izanik. Hitz hauen otsari jaramon egifik pentsa diteken arren, ez du Ionesko'k bizieraren fotografia

bat bezela ulertzen teatroa, radiografia bat bezela baiñio. Horregatik, ifioiz irakurri dudan arren, Ionesko ez litzake testigu utsa. Testigu ez-ezik fiskal eta salatari ere ba da.

Bihur nadin pittin bat teatroaren askatasunaren gain. Gaur teatroa arkitzen dan egoeraren gainean, Ionesko'ren hitzak gogorrak dira: "Teatroa kateaturik dago, konbentzionalismu, tabu, arau eta estereotipatutako pentsa-oiuren morrontzapean. Lekurik libreena izan beharrean, irudimen zoroena errege dan tokiaren orde, arau-sistema ertsi bati (arau hoiek egiati ala ez) loturik datza teatroa".

Artea dalako izan behar luke lekurik libreena teatroak. Eta gaur ez da. Ionesko'ren ustez, pentsakizun-askatasunari eta obra etsi ta lazgarriari bildur gelegi diegu. Izen ta "idazkun" ezagun edo ez-ezagunekin, baiña neurri ta arau ustel batzuean bizi da teatroa. Ez omen da gure itxura-zalekeriaren denuntzi ta saladurarik begi onez ikusten. Baikortasunaren eta itxaropenaren agertzea beharrezko da gaur, eriotza nahi ezpada. Ta ba dakigu: agindutakoak diranean, optimismoa ta itxaropena bera ere ez dira bertute. Hau bateko.

Ta besteko, Akademikeria. Hartarako aitzaki duan bakoitzean adierazten du Ionesko'k Akademizismuari dion gorrotoa. Arauak arau bezela ondo daude, ez da dudarik. Baiña arauaren betiko xedea, ahazturik daukagu, zuzentzea da, ez lotzea. Lotzen badu, zuzentzearren dedilla. Esan beharrik ez dago norma askok, lagundu beharrean, debekatu egin dutela teatroaren eboluzioa. Areago oraindik: teatroan nagusitu diran arauetatik asko ideologi-arauak izan dira. Ta arau hoiek ez dute eskubiderik teatro mugatzeko, naiz ezkerrera naiz eskubi aldera. Berezko ta betiko mugak ba ditu teatroak, ifiorik presatatutakoak harturik gabe ere. Ionesko'k azaldu nahi luke teatro barrutian teatro-arauak bakarrik dutekela indar.

Ionesko'k errotik aldatu nahi luke teatroa. Teknikaren aldetik, bere ustez, gaur arte agindu duten arauak ez duteke aurrerantzean mandaturik. Ezinbestez, neurri bakarra makinariaren posibilidadeetan jartzen du. Beretzat, teatroaren muga bakarra bertako makinariaren ahalasun teknikoak ipifi dezaketena da. Horregatik da teatroa lekurik libreena. Horregatik eta irudimenari libre utzi behar zaiolako, sor dezan. Irudimenak ere berezko legeak ditu, ez kanpotik karreaturikoak. Lege hoiek bai, onartzen ditu Ionesko'k, makinariarenak bezanbat: "Nik neuk, nere irudimenaren legeetatik kanpo bat ere haintzat ez hartzea asmo hartu dut".

Ez da teatroan hirugarren mugarik Ionesko'rentzat..

Ionesko'k nahi du "tortuga bat antzokian ipifi, eta karrera-zaldi

bihurtu, eta gero sonbreru, gero abesti, akorazado, iturriko ur". Hau dena egin diteke ondoen teatroan, baiña hantxe ez da eginen, dio asarraturik-edo.

* * *

Teatroaren berritze onuragarri hau errezki posible bihurtzera etor dedin, Estadu liberal bat dugu beharrezko. Erreztasuna eman behar lioke artistari Estadu horrek. Hontan kopiatzaille ta ideia-lapur da Ionesko: "teatrogillentzat jakintsuentzat bezanbat begirapen eskatzen dut". Laboratorioetan hartu du lezioa. Haietan, edozein asmakuntza edo jakintza-teoria, edatu orduko, preparatu ta entseatu egin ohi da. Hori litzake bidezko teatroan ere. Laboratorio hauek gabe, ez da errez askatasunean irautea. Obra bat "komertziala", "herrikoia" ezpaldin bada, produzitzailleetatik nork hartuko du? Herria, produzitzaillea, zensura: hoek eta beste asko zaizkio anitzetan katibugille arteari. Teatroari.

Danok dakigu nolako desberdintasuna izan dezakean, artearen onerako, artearen amoreakgatik teatroa egiteak eta, aldiz, saltzeko asmoz egiteak. Lenengokoak behar ditugu ugariago gaur, benetasuna galdu ez dezan arteak, eta sortzaille, kreatorzaille (hau da: "egiazko") bihur dedin.

"Artezko" teatro horri saltzailleak eta ikusleak uste dut gudu bortxatua egingo diotela, ez talako ez ikusterreza ez salerreza. Ba, horregatixe dira beharrezkoago Ionesko'k proposatzen dituan klub eta sala hoiak, ("laboratorioak"). Vanguardia teatroarenzat baitipait. Eta klasikoarentzat ere, (aisa ikusten eta ulertzen ote du, ba, teatro klasikoa herri xeheak?). Klub hoietara joango lirake artezaleak, ikasiak, hartaratuak. Eskola polita litzake, ta arte askoren salbabidea. Salbabidea eta zabalbidea, nik uste.

* * *

Ionesko'k ez lioke, Goethe'k bezela, behin ere galdetuko publikoari zer litzaken bera (teatrogillea) publikoa gabe. Ionesko ezpailitzake ikusterik ez eukitzeagatik ixilduko, ez mutu bihurtuko horregatik. "Publiko-jenderik gabe ere ulertzen dut teatroa", deklaritzen du.

Teatrogintza espirituaren esijentziari ta tiramenari dagokio, eta, ho-

rregatik, jendea dagola edo ez, berdin egin diteke, egin behar da. Arbola bat arbola da, ta ez du nere baimenaren beharizanik hortarako. Jendeak egin dezakena zera da, alegia, joan, eta zutz hori, bai, arbola dala ikusi, ez besterik. Halaxe ere teatroarekin, dio Ionesko'k: teatroa ere teatroa da, berez da hala. Publikoak, etorri ta haintzat hartuko du, arbolarari arbola izena eman dion bezelaxe.

Bego, ba, hortan: teatroa, Ionesko'ren gardiz, espirituaren eskabide bat da, gaiñera bere baitan beretasuna ta izana ba duena. Herriarentzako ez da, hortaz?

Itxuraz ta axalkiro juzgatzea litzake espirituaren eskabide ta esijentzia dala-ta, hagatixe ez dala herrikoia pentsatzea. Oposizio honek ez du hemen zeregiñik. Ba luke "herrikoi" ta "errex" gauza bat bera balira. Ez diran artean ordea, jakin egin behar da zer adierazi nahi dan esaten danean teatroa, berez, beti dala publikoarentzat egiña, ta batez ere jende arrunt ta apalentzat.

Bai, eta ez, esan dezakegu:

Honekin, teatro errex (irakur: errexkeriazkoa), adimen txepelentzat egiña, onuratsua (?), demagogi-zalea, politika baten tresna, edozein pentsaeraren berritze uts ta konformista, zaindaritzapekoa... esan nahi baldin bada: ez! Herriaren benetako maitasun sakonak nekez sorrerazi dezake holako teatroa. Txaloaren guraria edo diru-miña aitatatzat begiratzea bi-dezkoago litzaigukela pentsatzen dut.

Bai, oster, zera adierazi nahi bada: teatroa izatez eta helburuz herrikoi dala, herriarentzako egiña eta herriaren arazoekin eratua. Hau da zuzena. Sentidu honetan, bai, teatroa (edozein arte) jende xehearentzat da.

Baiña, herrikoi izatea eta herriak hasiera batetik teatro hori ulertzea, bi gauza dira. Ez dut dudarik: Ionesko'ren teatroa ez du edozeiñek ulertzen, baiña Ionesko'ren teatroa herrikoia da. Herrikoia da han azaltzen eta mamitzen dan gizonaren neurria, hango gizakumearen amets-beharra eta materiaren indar itsua, gizon guztion eguneroko bizitzaren bizigaiak diralako. Gizarteko egitura, bizi-molde ta kastatza guztien gaiñetik hor elkartzen eta antzekotzen gera guztiok, horregatik da gizartekoa, herrikoia.